

О.А. Лавріненко

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ЯК ДОМІНАНТНИЙ СКЛАДНИК ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЇ

У статті розглядаються проблеми розвитку педагогічної майстерності в системі професійної підготовки майбутніх вчителів. Визначається сутність і специфіка педагогічної майстерності як основоположної складової педагогічного дії, як домінанти впливу вчителя на інтелект, волю і почуття учня.

Ключові слова: педагогічна дія, предмет педагогіки, майстерність виховання, педагогічна майстерність, професійна підготовка вчителів.

Вирішення складних завдань інтеграції вітчизняної освіти у світовий освітній простір потребує обґрунтування теоретико-методологічних і організаційних концепцій, систем і технологій учіння, провідне місце серед яких у сучасних реаліях посідають педагогічні технології, які мають забезпечувати особистісний розвиток та саморозвиток вчителя, його професійну і соціальну мобільність, конкурентоспроможність на ринку праці, адаптаційну гнучкість. Це можливо за єдиної умови: вчитель повинен мати високий рівень розвитку педагогічної майстерності, найважливішого атрибутивного складника педагогічної дії.

Педагогічна майстерність полягає у тому, щоб відкрити перед кожною дитиною перспективи її розвитку, показати їй ті сфери, де вона може виявити себе, досягти найвагомішого успіху, черпати сили із цього джерела, щоб в цілому гармонія особистості ставала повноцінною, багатогою, неповторною. При цьому педагог не забуває про активну позицію самих дітей. Проектуючи процес ліквідації їхніх невдач, він прагне до того, щоб вихованці усвідомлювали свої “мінуси”, проникалися переконаністю вчительського добротворення, довірливості, правдивості. Ці умови часто-густо не враховуються, тому прогнозований позитивний успіх є недосяжним.

Педагогічна майстерність вчителя за своєю структурою є багатогранною. Оволодіння майстерністю – складний і динамічний процес формування системи педагогічних компетенцій, зокрема таких, що, розвиваючись, дозволяють студентам – майбутнім учителям, слухачам закладів післядипломної освіти, тим педагогам, які здійснюють професійний саморозвиток власної майстерності, встановлювати внутрішні зв'язки й відношення між фактами та поняттями, розмовами і діями, іншими об'єктами дійсності.

Виховання і навчання невід'ємно пов'язані з умінням учителя впливати на учнів у процесі спілкування, стимулювати їхню позитивну активність і стримувати активність негативну. Всі ці вміння виходять за межі будь-якої прикладної предметної методики і, за своєю суттю, становлять педагогічну техніку, що спирається на культуру дії та взаємодії. У свою чергу, техніка є предметом теорії і практики театрального мистецтва. Звідси – вчителі-практики, студенти педагогічних ВНЗ, всі особи, які професійно працюють у виробничій сфері системи “Людина–Людина”, можуть не лише послугуватися духовним та естетичним досвідом театрального мистецтва, а й удосконалювати власну педагогічну дію.

Для вчителя, починаючи зі студентських років, важливо опанувати курс практичного педагогічного мистецтва. К. Станіславський повсякчас прагнув спрямовувати своїх вихованців до певної мети, допомагаючи усвідомити сутність того мистецтва, якого вони прийшли навчатися. Мистецтво актора – це мистецтво сценічної дії. Більшість

© О.А. Лавріненко, 2013

сучасних теоретиків театральної педагогіки переконують, що в театрі лише те набуває сили, що виражається через дію. Дія – це головний засіб сценічної виразності. Саме через активну і цілеспрямовану органічну дію втілюється внутрішнє життя образу і розкривається ідейний задум твору. Цьому завданню підпорядковуються артистична техніка і творчий метод. У свою чергу, педагогічну дію єднає із театральною їхня органічність, що зумовлює процес творчості за законами самої природи. Це означає, що і актор, і педагог, як і в житті, повинні набути досвіду по-справжньому бачити, слухати, мислити, переживати, а не уявлятися такими, що мислять, переживають, діють. Проте в органічності приховуються й відмінності між актором і педагогом – між їхніми відповідними діями:

- акторові треба навчитися правильно сприймати, оцінювати, знаходити рішення і впливати на суб'єктів, які його оточують, в умовах художнього узагальнення, а вчителю – концентруючи в собі акторсько-режисерські можливості, доводити результат свого впливу до художнього узагальнення;
- акторові на сцені доводиться по-новому навчатися всього, що йому вже знайоме в житті, а вчителю треба навчитися бути природним, самим собою, із поглибленим баченням життя через призму власної професії. Майбутньому педагогічному працівнику для умов публічності необхідно систематично тренувати органічність власної дії.

Із філософських міркувань педагогічна дія є основною функціональною одиницею, за допомогою якої виявляються всі властивості педагогічної діяльності у єдності мети і змісту. Поняття про педагогічну дію виражає спільність, що притаманна всім формам педагогічної діяльності (уроку, екскурсії, індивідуальній бесіді та іншим), але не зводиться до жодної із них. У той же час педагогічна дія є тим особливим, що виражає і загальне, і всі багатства окремого. Педагогічна дія вчителя спочатку виявляється у формі пізнавального завдання. Спираючись на набуті знання, він теоретично зівставляє засоби, предмет і передбачуваний результат власної дії. Пізнавальне завдання, що вирішене психологічно, переходить у форму практичного перетворювального акту. При цьому прослідковується деяка невідповідність між засобами та об'єктами педагогічного впливу, що відбивається на результаті дій учителя. У зв'язку з цим, із форми практичного акту дія знову переходить у форму пізнавального завдання, умови якої є більш повними. Таким чином, дія вчителя-вихователя за своєю природою є ні що інше, як процес вирішення безлічі завдань різних типів, класів та рівнів.

Педагогічна дія, як правило, в кінцевому результаті завжди закінчується педагогічною взаємодією, бо передбачає деяку відповідну реакцію, що часто спровокована самим вихователем. Ця відповідна реакція вихованця повинна продемонструвати успішність педагогічної дії, усвідомлену через призму досягнення поставленої мети. Відповідно до зворотньої реакції учня на педагогічну дію вчителя наставник узгоджує свої подальші педагогічні зусилля [2, с.7].

Виховний процес у шкільній практиці – явище складне, багатогранне й динамічне. Про те, що педагогічна дія є спорідненою із театральним мистецтвом, відомо здавна. Більшість стародавніх філософів розглядали педагогіку як мистецтво вести дитину по життю. І не випадково – педагогічне мистецтво часто називають театром одного актора. Тому особливий інтерес при побудові самопрезентації вихователя є знання принципів театральної дії та її законів. Дослідники творчості К. Станіславського вбачають у його системі лише елементи внутрішнього і зовнішнього самопочуття. Проте видатний режисер в роботі над сценічною роллю пропонував відштовхуватися не від самопочуття, не від психічного стану, мало підвладних волі та свідомості, а від логіки фізичної дії, що при правильному її здійсненні здатна рефлекторно викликати й відповідну їй логіку почуттів, впливати на психіку з її підсвідомістю. Покладена в основу теорії і методики пе-

дагогічної майстерності концепція К. Станіславського про живу фізичну дію із відповідною їй логікою почуттів, підсвідомої сфери потребує тренування насамперед органів сприймання вчителя в умовах педагогічної дії. Із сприймання розпочинається жива органічна дія, в тому числі й педагогічна. Порушення цього закону виключає вчителя із процесу взаємодії з дитячим соціумом. Розуміння К. Станіславським дії як єдності фізичного і психічного унеможлиблює розвиток внутрішніх чи зовнішніх, тілесних чи душевних елементів поведінки в діяльності педагога і потребує якнайтіснішого зв'язку всіх складових елементів вчительської самопрезентації. Оволодіння в повному обсязі презентаційними сигналами – це насамперед відпрацювання певних практичних навичок, що досягається тривалою і систематичною роботою, доводиться до рівня підсвідомої, рефлексорної діяльності.

Виходячи з цього, можна з упевненістю стверджувати: педагогічна дія – це єдність фізичного і психічного у поведінці вчителя на уроці та в позаурочний час, що сприяє усвідомленню реального ставлення до роботи в школі, вдосконаленню стиля професійно-педагогічної взаємодії.

Вчитель має володіти арсеналом засобів власної самопрезентації, за допомогою яких він доносить до свідомості учнів свої переконання. Ці засоби – завжди індивідуальні та неповторні. А. Макаренко наголошував: “Педагогічна майстерність полягає у постановці голосу вихователя, і в управлінні своїм обличчям... Педагог не може не грати. Не може бути педагога, який не вмів би грати... Та не можна просто грати сценічно, зовнішньо. Є якийсь пас, який має поєднувати з цією грою вашу прекрасну особистість... Я став справжнім майстром тільки тоді, коли навчився говорити “іди сюди” з 15–20 відтінками, коли навчився давати 20 нюансів на обличчі, у поставі і в голосі” [1, с. 132].

Нові підходи до освіти і виховання підростаючого покоління, творчі ідеї, що виходять за межі існуючих усталених нормативів, спонукують й сучасних науковців, теоретиків і методологів зрозуміти сутність педагогічної майстерності як домінуючого складника педагогічної дії, вивчати технології роботи новаторів, які ґрунтувалися на високому рівні педагогічної майстерності.

Значний поступ у підготовці високопрофесійного й педагогічно спрямованого вчителя здійснив колектив Полтавського державного педагогічного інституту імені В.Г. Короленка в 70–90-х роках ХХ століття, де вперше в історії вищої педагогічної школи було впроваджено як окремий предмет науку про одухотворення навчального процесу – педагогічну майстерність. У Полтаві з 1975 р. розпочинається довузівська підготовка вчителя шляхом залучення талановитої шкільної молоді у школу “Юний педагог”. Після створення в 1981 р. окремої кафедри педагогічної майстерності розпочато роботу з науково-методичного забезпечення цілісної психолого-педагогічної дисципліни. Курс з основ педагогічної майстерності, який викладався кафедрою, став оригінальним не лише за змістом, а й за методикою викладання, органічною частиною якої є психофізичний і педагогічний тренінги [3]. Упродовж 1975–2000 рр. у Полтавському педагогічному ВНЗ склалася своєрідна система виховних заходів, де кожен студент міг вдосконалювати свою майстерність шляхом участі в гуртках, клубах, секціях, колективах художньої самодіяльності. Полтавці стали фундаторами запровадження з першого курсу безперервної педагогічної практики студентів як невід’ємного складника професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя. Формування вчителя розпочиналося із цілеспрямованого розвитку його педагогічних здібностей і гуманістичної спрямованості педагогічного досвіду як системотворчих рис особистості. Такий підхід вимагав надання кожному студенту із перших днів навчання достатньо наближених до шкільної практики можливостей безперервного перетворення нагромаджених знань у соціально-професійні вміння, які реалізуються лише у спілкуванні з іншими людьми.

У сучасних суспільно-економічних реаліях, що зумовили пошук нових освітніх концепцій, педагогічна майстерність є не лише комплексом властивостей особистості, що забезпечують високий рівень професійної діяльності на рефлексивній основі, а й системою професійних компетентностей, сформованих на методологічному, теоретичному, методичному і технологічному рівнях. Проте в сучасному освітньому процесі вищого педагогічного навчального закладу питома вага педагогічної майстерності незначна і потребує розроблення, вдосконалення, впровадження. Більш того, останнім часом у педагогічних навчальних закладах України закрито кафедри педагогічної майстерності, не реалізується навчальна програма з курсу “Основи педагогічної майстерності”, різко скоротилася навчальна практика. Не проводиться підготовка і перепідготовка викладачів кафедр педагогічної майстерності, що призводить до примітивізації курсу і його непотрібності студентам.

Педагогічна майстерність є суб’єкт-суб’єктною взаємодією вчителя й учнів. Учні стають співавторами соціально-культурної діяльності, яку творчо організує вчитель. Співтворчість надає учасникам педагогічної дії право на свій темп, свій потенціал творчих можливостей і свій шлях його реалізації. До умов, які зумовлюють суб’єкт-суб’єктні відносини вчителя й учнів у творчому вияві можна віднести: суб’єкт-суб’єктну взаємодію, коли кожен учасник творчого процесу має право на власне рішення; створення і збереження учасниками педагогічної дії атмосфери творчості; стимулювання індивідуального стилю творчої діяльності і самовираження кожного з суб’єктів учіння; постійний розвиток і саморозвиток власних творчих можливостей і педагогічної майстерності основного суб’єкта педагогічної дії – вчителя. Суб’єктна позиція у творчій діяльності сприяє розвитку здатності до самостійної дії і її мотивації, вміння оперувати опанованими способами здійснення дій від найпростішої до складної у змінних умовах, самостійно оцінювати результат творчості, виходити за межі даної ситуації, варіативно і творчо вирішувати нові завдання.

Здійснене соціологічне опитування вчителів-практиків, викладачів ВНЗ, майстрів виробничого навчання, які прослухали лекційні курси та взяли участь у тренінгах, проведених науковцями Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України впродовж 2008–2013 рр. у Центрах професійного саморозвитку педагогічної майстерності, дають підстави стверджувати:

- педагогічна майстерність є атрибутивним складником професійно-педагогічної підготовки вчителя, основою системи післядипломної освіти вчительських кадрів;
- педагогічна майстерність поєднує дидактику з педагогічною дією, олюднює, опочуттєвлює зміст учіння та форми його організації (існування та опанування). Першим про це в радянській дидактиці сказав Ю.К.Бабанський: “В процесі учіння важливо забезпечити виникнення позитивних емоцій стосовно навчальної діяльності, її змісту, форм і методів здійснення. Емоційний стан завжди пов’язаний із переживаннями, душевним хвилюванням: відгуком, співчуттям, радістю, гнівом, здивуванням. Саме тому до процесів уваги, запам’ятовування, осмислення в такому стані підключається глибоке внутрішнє переживання особистості, яке робить ці процеси інтенсивними, більш ефективними у досягненні цілей”;
- усі сподівання щодо дидактики як теорії учіння, що модернізує освіту, є лише теоретичним підходом. Справжня модернізація залежить від учителя. Дидактика набуває сили в освітніх удосконаленнях як проєктивна організаційний складник педагогічної дії;
- дидактична основа моделі учіння складається з методу учіння й організаційної форми, в якій вона реалізована, а педагогічна майстерність поєднує систему компетенцій в засобах і прийомах, що безпосередньо використовуються вчителем у його дії.

Ефективність процесу освіти знаходиться у прямій залежності від тієї технології, яка використовується для реалізації педагогічного завдання і досягнення поставленої мети.

Таким чином, вихід на педагогічну майстерність як домінуючу ознаку педагогічної дії потребує узгодження у визначенні предмета педагогіки. В цьому випадку найвірогіднішим і найнеобхіднішим є визначення предмета педагогіки як науки про виховні відношення, що виникають в процесі взаємозв'язку освіти, учіння і виховання з самоосвітою, самоучінням і самовихованням та спрямованих на розвиток людини. Це повністю відповідає перекладу терміна "педагогіка" із давньогрецької мови – майстерність виховання.

Список літератури: 1. Педагогічна майстерність: Хрестоматія: [навч. посіб.] / Упоряд.: І.А. Зязюн, Н.Г. Базилевич, Т.Г. Дмитренко та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – К. : СПД Богданова А.М., 2008. – 462 с. 2. Постигание педагогической культуры человечества: В 2 т. – Т. 2. Отечественная педагогическая традиция / Под. ред. Г.Б. Корнетова. – АСОУ, 2010. – 248 с. 3. Лавріненко О.А. Історія педагогічної майстерності / О.А. Лавріненко. – СПД Богданова А.М., 2009. – 328 с.

Bibliography (transliterated): 1. Pedagogichna majsternist': Hrestomatija: [navch. posib.] / Uporjad.: I.A. Zjazjun, N.G. Bazilevich, T.G. Dmitrenko ta in.; Za red. I.A. Zjazjuna. – K. : SPD Bogdanova A.M., 2008. – 462 s. 2. Postizhenie pedagogicheskoy kul'tury chelovechestva: V 2 t. – T. 2. Otechestvennaja pedagogicheskaja tradicija / Pod red. G.B. Kornetova. – ASOU, 2010. – 248 s. 3. Lavrinenko O.A. Istorija pedagogichnoї majsternosti / O.A. Lavrinenko. – SPD Bogdanova A.M., 2009. – 328 s.

УДК 371(477)(075.8)

А. Лавріненко

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ МАСТЕРСТВО КАК ДОМИНАНТНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ДЕЙСТВИЯ

В статье рассматриваются проблемы развития педагогического мастерства в системе профессиональной подготовки будущих учителей. Определяется сущность и специфика педагогического мастерства как основоположной составляющей педагогического действия, как доминанты воздействия учителя на интеллект, волю и чувства ученика.

Ключевые слова: педагогическое воздействие, предмет педагогики, мастерство воспитания, педагогическое мастерство, профессиональная подготовка учителей.

УДК 371(477)(075.8)

O. Lavrinenko

PEDAGOGICAL SKILLS AS A DOMINANT COMPONENT OF PEDAGOGICAL ACTION

In article problems of development of pedagogical skill in system of vocational training of future teachers are considered. The essence and specifics of pedagogical skill as, as dominants of influence of the teacher is defined on intelligence, will and feelings of the pupil by a basic component of pedagogical action.

Key words: pedagogical influence, the subject of pedagogy, parenting skills, teaching skills, professional training of teachers.

Стаття надійшла до редакційної колегії 28.05.2013